

Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka a prawo do korespondencji skazanego i tymczasowo aresztowanego

PATRYCJA CHABIER
ADAM KWIECIŃSKI

Katedra Prawa Karnego Wykonawczego
Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego

I. Zagadnienia wprowadzające

Poszanowanie tajemnicy korespondencji stanowi immanentny element realizacji prawa do prywatności, które z kolei uznaje się za kanon funkcjonowania demokratycznych porządków prawnych. Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, która weszła do porządku prawnego Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 19 stycznia 1993 r.¹, w art. 8 przewiduje prawo do poszanowania życia prywatnego, rodzinnego, mieszkania i korespondencji każdej osoby². Prawo to nie ma

¹ *European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms* z dnia 4 listopada 1950; ratyfikowana w dniu 15 grudnia 1992 r. (Dz.U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284 i 285); dzień wejścia w życie w stosunku do Polski — 19 stycznia 1993 r.

² Art. 8 brzmi: „1. Każdy ma prawo do poszanowania swego życia prywatnego i rodzinnego, swojego mieszkania i swojej korespondencji. 2. Niedopuszczalna jest ingerencja władzy publicznej w korzystanie z tego prawa, z wyjątkiem wypadków przewidzianych przez ustawę i koniecznych w demokratycznym społeczeństwie z uwagi na bezpieczeństwo państwowe, bezpieczeństwo publiczne lub dobrobyt gospodarczy kra-

charakteru absolutnego. Wspomniana Konwencja zakłada m.in. możliwość ingerencji w nie władzy publicznej z zastrzeżeniem, że może ona nastąpić jedynie w wypadkach określonych ustawą i niezbędnych w „demokratycznym społeczeństwie z uwagi na bezpieczeństwo państwowe, bezpieczeństwo publiczne [...], ochronę porządku i zapobieganie przestępstwom, ochronę zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności innych osób” (art. 8 ust. 2 Konwencji)³. W ten sposób określono ramy dopuszczalnych ograniczeń prywatności, warunkując je spełnieniem wymienionych tam przesłanek, ich celem i koniecznością w społeczności demokratycznej⁴.

Dla prawa karnego procesowego i wykonawczego — a w takim aspekcie możemy mówić o prawach osób pozbawionych wolności — omawiany przepis ma przede wszystkim znaczenie w kwestii powstrzymywania się państwa od ingerencji w sferę realizacji praw gwarantowanych art. 8 Konwencji. W prawie krajowym państw-stron Konwencji skala dopuszczalnej ingerencji w sferę prywatności osób osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych jest nadal rozległa, a dolegliwości będące jej efektem wydają się dla skazanych bardzo dotkliwe⁵.

Pobyt w jednostce penitencjarnej z definicji zakłada istnienie wielu ograniczeń, które dotyczą osób aresztowanych i skazanych. W tym kontekście przyjęcie za standard w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka tezy, że pozbawieni wolności zasadniczo korzystają ze wszystkich praw zapisanych w Konwencji, jest istotne przy określaniu ich statusu prawnego na gruncie krajowego porządku praw-

ju, ochronę porządku i zapobieganie przestępstwom, ochronę zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności innych osób”.

³ T. Grzegorzcyk, *Podśluch telefoniczny i kontrola korespondencji w projekcie nowej procedury karnej*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Iuridica” 60, Łódź 1994, s. 49.

⁴ B. Stańdo-Kawecka, *Nadzór i cenzura korespondencji skazanych w przepisach kodeksu karnego wykonawczego i regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1999, nr 22–23, s. 9–10.

⁵ J. Szmyt-Brożek, *Poszanowanie korespondencji osób pozbawionych wolności — kilka uwag na tle artykułu 8 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, „Gdańskie Studia Prawnicze” XIV, 2005, s. 581–582.

nego⁶. Konwencja nie dopuszcza tego, by sam fakt osadzenia w jednostce penitencjarnej mógł uzasadnić utratę zapisanych w jej przepisach uprawnień. W wypadku, gdy dochodzi do ograniczeń korespondencji, uznaje się je za akt ingerencji w prawo do życia rodzinnego i prywatnego. Należy nadmienić, iż art. 8 Konwencji w zakresie korespondencji stanowi *lex specialis* w stosunku do art. 10 statuującego prawo do swobody wypowiedzi⁷.

Na straży praw zapisanych w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i protokolach dodatkowych do niej, w tym prawa do korespondencji, od 1959 r. stoi Europejski Trybunał Praw Człowieka. Trybunał strasburski jest obecnie jedynym organem sądownictwa międzynarodowego Konwencji. Zważywszy, że w Konwencji nie określono wprost przesłanek dopuszczalnej ingerencji w prywatność jednostki, w celu poznania reguł, którymi kierują się jej organy przy wykładni art. 8 ust. 2 tego aktu, warto przeanalizować ich linię orzeczniczą⁸. Należy wskazać, że Trybunał wielokrotnie miał sposobność rozpatrywania skarg, kierowanych

⁶ Od momentu wydania wyroku w sprawie *Golder przeciwko Wielkiej Brytanii* (skarga nr 4451/70, wyrok z dnia 21 lutego 1975 r.), Trybunał konsekwentnie stoi na stanowisku, że korespondencja osadzonych w jednostkach penitencjarnych korzysta z ochrony przewidzianej w art. 8 Konwencji, natomiast wszelkie formy jej ograniczenia winny być każdorazowo rozpatrywane przez pryzmat przesłanek statuowanych przez § 2 art. 8 (zob. uzasadnienie wyroku z dnia 25 marca 1983 r. w sprawie *Silver i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, skarga 5947/72, 6205/73, 7052/75, 7061/75, 7107/75, 7113/75 i 7136/75, jak również wyrok z dnia 25 marca 1992 r. w sprawie *Campbell przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, skarga nr 13590/88). Por. B. Stańdo-Kawecka, *op. cit.*, s. 10. Także J. de Michelis, *Nadzór i cenzura korespondencji skazanych i tymczasowo aresztowanych w świetle przepisów prawa i praktyki*, „Biuletyn RPO. Materiały” nr 42, *Stan i węzłowe problemy polskiego więziennictwa*, Warszawa 2000, s. 212.

⁷ I.C. Kamiński, *Ograniczenia swobody wypowiedzi dopuszczalne w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Analiza krytyczna*, Warszawa 2010, s. 703–705.

⁸ W przedmiocie orzeczeń ETPCz w zakresie prawa do korespondencji osadzonych: B. Stańdo-Kawecka, *Prawa osób pozbawionych wolności w świetle orzeczeń organów Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Warszawa 1998, s. 51–61. Także G. Lewocki, *Wyroki ETPCz dotyczące cenzury korespondencji*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2008, nr 60, s. 19–26. W kontekście orzecznictwa ETPCz analizy przepisów Konwencji, dotyczących warunków dopuszczalnej ingerencji w sferę prywatności, dokonywał wielokrotnie A. Rzepliński. Por. np. *Wyrok ETPCz w Strasburgu z dnia 18 listopada 1977 r. /seria A28/ Sprawa Klass i inni przeciwko Niemcom*, „Prokuratura i Prawo” 1995, nr 9, s. 111–142.

przez skazanych w związku z naruszeniem ich prawa do poszanowania korespondencji.

Na podstawie analizy orzecznictwa Trybunału w sprawach przeciwko Polsce, którą obrazuje tab. 1, stwierdzić należy, iż na 990 wydanych wyroków, w 96 Trybunał stwierdził naruszenie art. 8 Konwencji, w tym naruszenie prawa do poszanowania korespondencji stwierdzono w 63 wypadkach.

Tabela 1. Statystyka orzecznicza Trybunału w sprawach przeciwko Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem stwierdzonych naruszeń art. 8 Konwencji (stan na dzień 16 października 2012 r.)

Rok wydania orzeczenia	Liczba wydanych wyroków przeciwko Polsce	Brak stwierdzonych naruszeń Konwencji	Naruszenie art. 8 Konwencji	Naruszenie prawa do poszanowania korespondencji	Stosunek wyroków stwierdzających naruszenie prawa do poszanowania korespondencji do liczby wyroków ogółem (%)
1997	1	1	0	0	0,00
1998	3	0	0	0	0,00
1999	3	2	0	0	0,00
2000	19	1	1	1	5,26
2001	20	2	0	0	0,00
2002	26	3	4	2	7,70
2003	67	6	11	5	7,46
2004	79	1	1	1	1,27
2005	49	4	6	3	6,12
2006	115	8	11	10	8,70
2007	111	9	13	9	8,11
2008	141	9	17	14	9,93
2009	133	8	12	10	7,52
2010	107	15	12	5	4,67
2011	71	16	8	2	2,82
Do 16.10. 2012	45	10	2	1	2,22
Razem:	990	95	98	63	6,36

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych ze stron: <http://bip.ms.gov.pl>, <http://echr.coe.int>, <http://hudoc.echr.coe.int>. (dostęp: 22.12.2012).

Znamienny jest fakt, iż w latach 2006–2009 zdecydowana większość, bo aż 81,13% stwierdzonych naruszeń art. 8 Konwencji, dotyczyła właśnie naruszenia prawa do poszanowania korespondencji. Okres ten w porównaniu z latami poprzednimi charakteryzował się znacznym wzrostem liczby wydawanych przez Trybunał przeciwko Polsce wyroków, którego apogeum przypada na rok 2008 z liczbą 141 wyroków⁹. Od tego roku obserwuje się jednak stopniowy spadek liczby orzeczeń Trybunału przeciwko Polsce, również w zakresie wyroków stwierdzających naruszenie prawa do poszanowania korespondencji.

Przechodząc do szczegółowej analizy problematyki naruszeń prawa do poszanowania korespondencji, pojawiających się na wokandzie Trybunału, należy podnieść dwie kwestie. Po pierwsze: wszystkie wyroki Trybunału dotyczące naruszenia rzeczzonego prawa zostały wydane na skutek skarg wniesionych przez osoby osadzone w zakładach karnych lub aresztach śledczych; po drugie: 87,30% wyroków stwierdzało naruszenie prawa do poszanowania korespondencji, kierowanej do międzynarodowych organów ochrony praw człowieka, poprzez ich cenzurowanie (jedynie w trzech wypadkach naruszenie dotyczyło otwarcia korespondencji i zapoznania się z jej treścią, w jednym zaś doszło do zatrzymania korespondencji i wysłania jej z nieuzasadnionym opóźnieniem). Jednocześnie w co szóstym wypadku stwierdzono naruszenie prawa do poszanowania korespondencji obrończej (10 wyroków), w co piętnastym — korespondencji prywatnej oraz kierowanej do Rzecznika Praw Obywatelskich i sądów powszechnych (po 4 wyroki), w co dwudziestym — korespondencji kierowanej do organizacji pozarządowych, zajmujących się ochroną praw człowieka (3 wyroki). Naruszenie prawa do poszanowania korespondencji kierowanej do innych organów i instytucji (m.in.: Okręgowej Rady Adwokackiej, Kancelarii Senatu,

⁹ Zasadniczo okres ten charakteryzował się najwyższą liczbą wydanych wyroków również przeciwko innym państwom, albowiem w 2006 r. Trybunał wydał łącznie 1560 wyroków, w 2007 r. — 1503, w 2008 r. — 1543, a w 2009 r. — 1625; Analiza statystyczna Trybunału za rok 2011, tab. 6, s. 9, www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/Reports+and+Statistics/Statistics/Statistical+data/. Niemniej jednak, zgodnie ze statystykami Trybunału — „Overview 1959 — 2011”, s. 3, www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/Reports+and+Statistics/Statistics/, Polska na dzień 20 lutego 2012 r. była wraz z Turcją, Włochami oraz Rosją w czołówce państw, które w okresie od 1959 do 2012 r. „wygenerowały” ponad połowę wszystkich orzeczeń wydanych przez Trybunał.

ZUS-u, szpitali, banków, Centralnego Zarządu Służby Więziennej czy też Komendy Głównej Policji) odnotowano w 9 wypadkach. Szczegóły przedstawia tabela 2.

Tabela 2. Charakterystyka orzecznictwa Trybunału stwierdzającego naruszenie przez Polskę prawa do poszanowania korespondencji

Skarżący	Nr skargi	Data wyroku	Artykuł Konwencji, którego naruszenie stwierdzono	Forma wyrównania szkody*	Adresat korespondencji	Forma kontroli
1	2	3	4	5	6	7
Niedbała	27915/95	4.07. 2000	5§3, 5§4 8	2 000 zł	RPO	zatrzymanie i wysyłanie z opóźnieniem
Radaj	29537/95, 35453/97	28.11. 2002	8§1	500 €	m.o.o.p.cz.	otwarcie i zapoznanie się z treścią
Śalapa	35489/97	19.12. 2002	5§3 5§4, 6§1,8	satysfakcja	m.o.o.p.cz.	cenzura
Klamecki	31583/96	3.04. 2003	5§3, 5§4, 8	13 000 €	obrońca, ORA, Sąd Apelacyjny, m.o.o.p.cz., os. prywatna	cenzura
Goral	38654/97	30.10. 2003	5§1 5§3, 6§1,8	2 000 €	m.o.o.p.cz.	otwarcie i zapoznanie się z treścią
P. K.	37774/97	6.11. 2003	3, 5§3, 8	25 000 zł	m.o.o.p.cz.	cenzura
Matwiejczuk	37641/97	2.12. 2003	5§3, 6§1, 8	2 000 €	m.o.o.p.cz.	cenzura
Mianowski	42083/98	16.12. 2003	6§1, 8	10 000 €	m.o.o.p.cz.	cenzura
G. K.	38816/97	20.01. 2004	5§1, 5§3 5§4, 6§1, 8	5 500 €	m.o.o.p.cz.	cenzura
Pisk – Piskowski	92/03	14.06. 2005	8	satysfakcja	m.o.o.p.cz.	cenzura

1	2	3	4	5	6	7
Drozdowski	20841/02	6.12.2005	8	500 €	m.o.o.p.cz.	cenzura
Wasilewski	63905/00	6.12.2005	8	500 €	m.o.o.p.cz.	otwarcie i zapoznanie się z treścią
Tomczyk Prokopyszyn	64283/01	28.03.2006	8	1 000 €	m.o.o.p.cz.	cenzura
Michta	13425/02	4.05.2006	5§3, 8	1 500 €	m.o.o.p.cz.	cenzura
Kwiek	51895/99	30.05.2006	8	1 000 €	obrońca, TK, m.o.o.p.cz., os. prywatna	cenzura
Dzyruk	77832/01	4.07.2006	5§3, 8	2 000 €	m.o.o.p.cz.	cenzura
Cabała	23042/02	8.08.2006	5§3, 8	2 000 €	m.o.o.p.cz.	cenzura
Cegłowski	3489/03	8.08.2006	5§3, 8	3 000 €	m.o.o.p.cz.	cenzura
Łuczko	73988/01	3.10.2006	8	2 000 €	m.o.o.p.cz.	cenzura
Gąsiorowski	7677/02	17.10.2006	5§3, 8	2 000 €	m.o.o.p.cz.	cenzura
Oleksy	64284/01	28.11.2006	5§3, 8	1 500 €	m.o.o.p.cz.	cenzura
Maksym	14450/02	19.12.2006	8	500 €	m.o.o.p.cz.	cenzura
Najdecki	62323/00	6.02.2007	5§3, 8	1 000 €	obrońca	cenzura
Nowicki	6390/03	27.02.2007	8	satysfakcja	m.o.o.p.cz.	cenzura
Kozimor	10816/02	12.04.2007	8	1 000 €	obrońca, Kancelaria Senatu, Sąd Okręgowy, m.o.o.p.cz.	cenzura
Kliza	8363/04	6.09.2007	5§3, 8	500 €	m.o.o.p.cz.	cenzura
Lewak	21890/03	6.09.2007	8	500 €	m.o.o.p.cz.	cenzura

cd. tabeli 2.

1	2	3	4	5	6	7
Owsik	10381/04	16.10. 2007	5§3, 8	satysfakcja	m.o.o.p.cz.	cenzura
Dzitkowski	35833/03	27.11. 2007	5§3, 8	satysfakcja	m.o.o.p.cz.	cenzura
Warsiński	38007/02	4.12. 2007	8	1 200 €	organizacja pozarządowa; m.o.o.p.cz.	cenzura
Jasiński	72976/01	6.12. 2007	3, 8	500 €	m.o.o.p.cz.	cenzura
Jakubiak	36161/05	8.01. 2008	8	500 €	m.o.o.p.cz.	cenzura
Kołodziński	44521/04	8.01. 2008	8	1 000 €	m.o.o.p.cz.	cenzura
Pawlak	39840/05	15.01. 2008	8	500 €	m.o.o.p.cz.	cenzura
Zborowski	45133/06	15.01. 2008	8	1 500 €	obrońca, m.o.o.p.cz., os. prywatna, organ podatkowy	cenzura
Bobel	20138/03	22.01. 2008	8	500 €	obrońca, os. prywatna, organ podatkowy	cenzura
Stępnia	29366/03	29.01. 2008	8	500 €	m.o.o.p.cz.	cenzura
Zborowski	39519/05	22.04. 2008	8	1 200 €	obrońca	cenzura
Andrysiak	31038/06	20.05. 2008	8	500 €	m.o.o.p.cz.	cenzura
Misiak	43837/06	3.06. 2008	8	1 000 €	organizacja pozarządowa, SN, Minister- stwo Sprawie- dliwości, RPO, m.o.o.p.cz.	cenzura
Panusz	24322/02	3.06. 2008	8	1 000 €	m.o.o.p.cz.	cenzura

1	2	3	4	5	6	7
Ćwiertniak	26846/05	22.07.2008	8	satysfakcja	m.o.o.p.cz.	cenzura
Ochlik	8260/04	29.07.2008	5§3, 8	satysfakcja	m.o.o.p.cz.	cenzura
Kozłowski	12269/02	4.11.2008	8	1 500 €	CZSW	cenzura
Janulis	20251/04	4.11.2008	5§3, 8	1 500 €	m.o.o.p.cz.	cenzura
Wenerski	44369/02	20.01.2009	3, 8	3 500 €	m.o.o.p.cz.	cenzura
Krawiecki	49128/06	9.06.2009	8	satysfakcja	m.o.o.p.cz.	cenzura
Kisielewski	26744/02	7.07.2009	8	500 €	m.o.o.p.cz.	cenzura
Feliński	31116/03	7.07.2009	5§3, 8	4 000 €	m.o.o.p.cz.	cenzura
Pasternak	42785	16.07.2009	8	1 000 €	m.o.o.p.cz.	cenzura
Mgłosik	8403/02	16.07.2009	5§3, 8	2 000 €	m.o.o.p.cz.	cenzura
Janus	8713/03	21.07.2009	5§3, 8	2 000 €	m.o.o.p.cz.	cenzura
Kotowski	12772/06	29.09.2009	8	500 €	m.o.o.p.cz.	cenzura
Bartosiniński	13637/03	13.10.2009	8	500 €	m.o.o.p.cz.	cenzura
Miernicki	10847/02	27.10.2009	5§1, 5§4, 8	1 500 €	m.o.o.p.cz.	cenzura
Friedensberg	44025/08	27.04.2010	8	1 100 €	ZUS, banki, Miejski Zespół ds. Orzekania o Niepełnosprawności, PUP, szpital, ZPCHR	cenzura
Jarkiewicz	23623/07	6.07.2010	5§3, 8	2 500 €	obrońca, sądy	cenzura

cd. tabeli 2.

1	2	3	4	5	6	7
Hinczewski	34907/05	5.10. 2010	8	500 €	m.o.o.p.cz., RPO	cenzura
Przyjemski	6820/07	5.10. 2010	8	1 000 €	m.o.o.p.cz.	cenzura
Bereza	42332/06	19.10. 2010	8	1 000 €	RPO, obrońca, organizacja pozarządowa	cenzura
Lesiak	19218/07	1.02. 2011	5§3, 8	800 €	m.o.o.p.cz.	cenzura
Zieliński	3390/05	20.09. 2011	3, 8	3 200 €	m.o.o.p.cz.	cenzura
Piechowicz	20071/07	17.04. 2012	3 5§3, 5§4, 8	18 000 €	KGP, CZSW, obrońca, m.o.o.p.cz.	cenzura

* Stosowne zadośćuczynienie wyrażone w walucie polskiej lub euro, tudzież samo stwierdzenie naruszenia prawa konwencyjnego w orzeczeniu winno stanowić wystarczającą satysfakcję dla skarżącego.

Jednym z aspektów rzeczonych wyroków ETPCz jest słuszne zadośćuczynienie, czyli kwota pieniężna, którą państwo musi zapłacić skarżącemu. W świetle powyższej tabeli Polska winna była uiścić 55 skarżącym kwotę stanowiącą równowartość 110 000 € oraz sumę 27 000 PLN. W pozostałych ośmiu wypadkach Trybunał uznał, że samo stwierdzenie naruszenia prawa powinno stanowić dla skarżących dostateczną satysfakcję.

Drugi aspekt związany z orzecznictwem Trybunału jest natomiast dużo bardziej złożony. Państwo musi bowiem wyciągnąć wnioski i sprecyzować, w jaki sposób naprawić sytuację skarżącego w jego indywidualnej sprawie, która była przedmiotem skargi. Gdy rozstrzygnięcie sprawy wyraźnie wskazuje, że naruszenie jest wynikiem pewnego szerszego, systemowego problemu, konieczna staje się wówczas zmiana prawa lub praktyki, w wyniku której nastąpiło to naruszenie¹⁰. Argumenty te sta-

¹⁰ T. Siudem, *Z orzeczeń Trybunału trzeba wyciągnąć wnioski*, „Gazeta Prawna — dodatek specjalny »Prawnik«” nr 236 (1854) z dnia 5 grudnia 2006, s. 2.

ły się powodem zmian w obszarze regulacji korespondencji osadzonych w polskim porządku prawnym. Ustawodawca dokonał ich nowelizacją k.k.w. z dnia 16 września 2011 r.¹¹. Zakres, charakter oraz wpływ tych zmian na praktykę zostaną omówione w dalszej części artykułu. Warto przy tej okazji przypomnieć, że postulat głębokiej nowelizacji prawa karnego wykonawczego w tym zakresie formułowano w piśmiennictwie już u progu obowiązywania nowej kodyfikacji karnej. Wskazywano, że wiele regulacji skodyfikowanego na nowo prawa karnego wykonawczego odbiega od standardów wypracowanych na tle orzecznictwa ETPCz, a niektórym zarzucano wprost sprzeczność z art. 8 ust 2 Konwencji¹².

Zakres dopuszczalnej ingerencji w tajemnicę korespondencji osób pozbawionych wolności, do dnia wejścia w życie rzeczonej nowelizacji, uzależniony był od następujących czynników: statusu osadzonego (skazany, tymczasowo aresztowany, tymczasowo aresztowany, wobec którego wykonywana jest kara pozbawienia wolności w innej sprawie), typu zakładu karnego (zakład karnej typu zamkniętego, półotwartego i otwartego) oraz charakteru korespondencji (prywatna, obrończa, urzędowa). Jednakże o ile zróżnicowanie owej ingerencji w świetle faktu bycia skazanym i tymczasowo aresztowanym jest przede wszystkim usprawiedliwione potrzebą zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania przygotowawczego i co do zasady nie budziło sprzeciwu organów Konwencji¹³, o tyle statuowana przez ustawodawcę dyferencjacja zakresu ingerencji przez wzgląd na rodzaj adresata budzi już niemałe wątpliwości w świetle dyspozycji art. 8 Konwencji.

Tym samym zarówno oznaczenie przez sąd w wyroku na podstawie art. 62 k.k., rodzaju i typu zakładu karnego, a w dalszej kolejności

¹¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 1997 r., Nr 90, poz. 557 z późn. zm.).

¹² J. de Michelis, *op. cit.*, s. 226. Zdaniem J. Szymt-Brożek natomiast regulacje ustawowe zarówno k.p.k., jak i k.k.w. spełniały wymagania podstawowych standardów ochrony tajemnicy korespondencji jako należycie udostępnione, przewidujące granice i tryb dozwolonej cenzury oraz ograniczające arbitralność podejmowanych w tej materii decyzji; zob. J. Szymt-Brożek, *op. cit.*, s. 592.

¹³ Por. przeciwne stanowisko Trybunału m.in. w sprawie *Michta przeciwko Polsce* (skarga nr 13425/02, wyrok z 4 maja 2008 r.). Trybunał podkreślił, że w zakresie cenzury korespondencji — zgodnie z art. 214 k.k.w. — osoby tymczasowo aresztowane powinny korzystać z takich samych uprawnień, jak osoby odbywające karę pozbawienia wolności.

decyzja komisji penitencjarnej w przedmiocie klasyfikacji skazanego — implikują zakres i charakter ingerencji w komunikację za pomocą korespondencji osadzonego ze światem zewnętrznym, w postaci nadzoru, cenzury lub jej zatrzymania¹⁴. Choć przepis art. 105 § 3 k.k.w. stanowi, że zakres i sposób kontaktów skazanego są uzależnione nie tylko od typu zakładu karnego (zamkniętego, półotwartego czy otwartego), ale również od rodzaju zakładu karnego, to w świetle treści art. 84, 85 i 86 k.k.w., stanowiących jedynie o przeznaczeniu rodzajów zakładów karnych dla wyodrębnionych grup skazanych, można podzielić zdanie S. Leleńtala¹⁵, iż jest to przepis o wadliwej redakcji.

Z uwagi na treść art. 214 § 1 k.k.w., precyzującego zasadę wykonywania tymczasowego aresztowania wyrażoną w art. 209 k.k.w., poprzez wskazanie na typ zakładu karnego (zamknięty) i system odbywania kary (zwykły) jako będące punktem odniesienia przy ustalaniu zakresu uprawnień tymczasowo aresztowanego¹⁶, niebagatelne znaczenie — zarówno dla tymczasowo aresztowanego, jak i osoby odbywającej karę pozbawienia wolności w jednostce tego typu — ma dokonanie zmiany w brzmieniu art. 90 pkt 8 k.k.w., który po nowelizacji stanowi, że w zakładzie karnym typu zamkniętego korespondencja skazanych podlega cenzurze administracji zakładu karnego, chyba że ustawa stanowi inaczej. Tym samym ustawodawca odszedł od szczegółowego wymieniania wypadków, w których obligatoryjna cenzura nie obowiązuje (art. 8 § 3 — a od

¹⁴ Definicję terminu „nadzór” oraz „cenzura” *expressis verbis* zawiera odpowiednio art. 242 § 6 i 7 k.k.w., stanowiąc, iż przez pojęcie nadzoru rozumie się otwarcie listu i sprawdzenie jego zawartości, natomiast cenzurą jest zapoznawanie się z treścią pisma oraz usunięcie części jego tekstu lub uczynienie go nieczytelnym. Zatrzymanie z kolei stosuje się w sytuacji, gdy ujawnione w korespondencji treści ewidentnie godzą np. w dobro postępowania przygotowawczego, a usuwanie części tekstu lub czynienie go nieczytelnym byłoby niecelowe z uwagi na rozmiar treści, godzących w bezpieczeństwo prawidłowego toku postępowania. Zatrzymaną korespondencję lub jej ocenzone część włącza się do akt głównych lub podręcznych, po wydaniu stosownego zarządzenia — M. Gabriel-Węglowski, *Regulamin prokuratury. Komentarz do § 121–272 i 329–345*, Warszawa 2013, 218–220.

¹⁵ S. Leleńtal, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 438.

¹⁶ W przepisie tym określono minimum uprawnień, jakie przysługują tymczasowo aresztowanemu, z tym że istnieje możliwość ustawowych regulacji stanowiących odstępstwo od tej zasady. Por. K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 877.

1 stycznia 2012 r. art. 8a § 2 i 3, art. 102 pkt 11 i art. 103 § 1 k.k.w.), na rzecz klasycznego wyłączenia: „chyba że ustawa stanowi inaczej”. Pozostawiono natomiast bez zmian unormowania dotyczące cenzury korespondencji skazanych przebywających w zakładzie karnym typu półotwartego (art. 91 pkt 10 k.k.w.: „korespondencja skazanych może podlegać cenzurze administracji zakładu karnego”) oraz typu otwartego (art. 92 pkt 13 k.k.w.: „korespondencja skazanych nie podlega cenzurze administracji zakładu karnego”). Powyższe przepisy jednakże zostały zaostrzone statutowo przepisem art. 105 § 4 k.k.w. Przez wzgląd na bezpieczeństwo zakładu karnego lub porządek publiczny dyrektor zakładu karnego jest mianowicie władny podjąć — mającą charakter indywidualny (tzn. kierowany do konkretnego osadzonego) — decyzję o zakresie zatrzymania korespondencji w zakładzie typu zamkniętego i półotwartego, a także cenzury korespondencji w tym ostatnim.

W tym miejscu należy zwrócić szczególną uwagę na przepis stanowiący *novum* w materii zakresu ingerencji w korespondencję osób skazanych¹⁷. Tym przepisem jest dodany wrześnieową nowelą art. 8a, którego § 1 stanowi, iż „korespondencja skazanego pozbawionego wolności podlega cenzurze i nadzorowi, chyba że ustawa stanowi inaczej”. Podkreślenia wymaga jednak fakt, iż żaden z przepisów części szczególnej dotyczącej skazanych nie posługuje się pojęciem nadzoru w stosunku do korespondencji. Z uwagi na reguły wykładni systemowej oraz umieszczenie art. 8a w części ogólnej k.k.w. należy przyjąć, iż przepis ten wyraża ogólną zasadę poddawania korespondencji skazanych cenzurze i nadzorowi administracji zakładu karnego bez względu na typ zakładu karnego, w którym osadzony odbywa karę pozbawienia wolności. Jednakże formuła: „chyba że ustawa stanowi inaczej” umożliwia zastosowanie mniej rygorystycznych przepisów określających zakres ingerencji w poszczególnych typach zakładów karnych (np. zakaz cenzury w zakładach typu otwartego).

Odnosnie zaś do osoby tymczasowo aresztowanej, wobec której wykonywana jest kara pozbawienia wolności w innej sprawie, o ingerencji w jej prawo do korespondencji traktuje art. 223a k.k.w. Artykuł ten

¹⁷ W związku z brzmieniem art. 242 § 1 k.k.w. wskazany w tym nowym przepisie tryb postępowania, w sposób niebudzący wątpliwości, dotyczy także korespondencji tymczasowo aresztowanych.

normuje status takiej osoby jako skazanego, ale z ograniczeniami tam wymienionymi, mającymi na celu jednoczesną realizację celów tymczasowego aresztowania¹⁸. Tymczasowo aresztowany, wobec którego wykonywana jest kara pozbawienia wolności w innej sprawie, co do zasady korzysta więc z takich uprawnień jak skazany, jednakże w zakresie korespondencji obowiązuje regulacja dotycząca tymczasowo aresztowanych.

II. Korespondencja prywatna

Najdalej idącej formie kontroli podlega korespondencja osoby pozbawionej wolności z osobami prywatnymi. Kontrola taka w każdym wypadku musi być jednak uzasadniona i nie może wykraczać poza konieczny zakres zgodnie z art. 8 ust. 2 Konwencji¹⁹. Istotne jest również, aby ograniczenia korespondencji z członkami rodziny nie kolidowały z nakazem poszanowania życia rodzinnego, gwarantowanego tym samym artykułem Konwencji²⁰.

Regulacje kodeksowe, dotyczące ingerencji w prawo skazanego do poszanowania prywatnej korespondencji, zostały opisane powyżej. Reguły postępowania z prywatną korespondencją tymczasowo aresztowanego opisuje natomiast — zmieniony przez art. 1 pkt 92 nowelizacji z dnia 16 września 2011 r. — art. 217a k.k.w. Ustawodawca nie uznaje zatrzymania, cenzury ani nadzoru korespondencji za wymóg obligatoryjny, uzależniając te czynności od woli organu, do którego dyspozycji pozostaje tymczasowo aresztowany²¹, lub dyrektora aresztu śledczego, któ-

¹⁸ Z. Hołda, K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Gdańsk 2006, s. 699–700.

¹⁹ Zob. wyrok z 3 kwietnia 2003 r. w sprawie *Klamecki przeciwko Polsce* (skarga nr 31583/96), wyrok z 30 maja 2006 r. w sprawie *Kwiek przeciwko Polsce* (skarga nr 51895/99), wyrok z 15 stycznia 2008 r. w sprawie *Zborowski przeciwko Polsce* (skarga nr 45133/06) oraz wyrok z 22 stycznia 2008 r. w sprawie *Bobel przeciwko Polsce* (skarga nr 20138/03).

²⁰ M. Borowska, *Cenzura korespondencji w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, „Na Wokandzie” 2011, nr 9, s. 40.

²¹ Zob. § 313 ust. 1, 2 i 4 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 lutego 2007 r. *Regulamin urzędowania sądów powszechnych* (Dz.U. 2007, Nr 38, poz. 249 z późn. zm.) oraz § 200 ust. 4 i 5 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia

ry powiadamia tymczasowo aresztowanego, sędziego penitencjarnego oraz organ, do którego dyspozycji tymczasowo aresztowany pozostaje, o przyczynach jej zatrzymania, ocenzurowania lub nadzoru. Tym samym należy uznać, że jeśli nie istnieje obawa, iż w treści listu kierowanego do tymczasowo aresztowanego lub przez niego wysyłanego znajdują się informacje godzące w prawidłowy tok postępowania, wymienione organy powinny rezygnować z kontroli²². Odstąpienie może być całkowite lub częściowe — tzn. w części dotyczącej określonych adresatów, w określonym czasie albo też może dotyczyć tylko jednej lub paru spośród wymienionych form ingerowania w korespondencję.

Należy podkreślić, iż zasady postępowania z korespondencją, uregulowane zarówno w art. 8a §1 w związku z art. 105 § 3 i 4 k.k.w., a także w art. 217a k.k.w., nie dotyczą tej formy porozumiewania się skazanego i tymczasowo aresztowanego z obrońcą lub pełnomocnikiem, będącym adwokatem albo radcą prawnym, oraz organami wymienionymi w art. 8a § 3 k.k.w. Przepisami szczególnymi w tym zakresie są bowiem przepisy art. 8a § 2 k.k.w. w związku z art. 73 § 3 i 4 k.p.k.²³ oraz art. 8a § 3 k.k.w.

III. Korespondencja obrończa

Prawo do obrony — którego nieodłączną część stanowi bez wątpienia prawo do korespondowania z obrońcą — jako prawo podstawowe może zostać ograniczone tylko wtedy, gdy jest to niezbędne do celów interesu ogólnego i nie stanowi nieproporcjonalnej i niedopuszczalnej ingerencji w samą istotę tego prawa²⁴. Rutynowa kontrola takiej korespondencji, zwłaszcza przez osoby lub władze mające bezpośredni interes w sprawach, których dotyczy treść listów, nie daje się pogodzić z zasadą

24 marca 2010 r. *Regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury* (Dz.U. 2010, Nr 49, poz. 296 z późn. zm.).

²² K. Dudka, *Ochrona prawa do prywatności i jej ograniczenia w polskim prawie karnym*, cz. I, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2000, nr 2, s. 83.

²³ Z. Hołda, K. Postulski, *op. cit.*, s. 687.

²⁴ N. Półtorak, *Ochrona uprawnień wynikających z prawa Unii Europejskiej w postępowaniach krajowych*, Warszawa 2010, s. 380.

tajemnicy i zawodowego przywileju adwokackiego, istniejącego w relacjach między adwokatem i klientem²⁵.

W tym kontekście należałoby zauważyć, iż w doktrynie pojawiają się opinie, które odmawiają stadium wykonawczemu gwarancji prawa do obrony udzielanej przez Konwencję czy też Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych. Ich autorzy argumentują, iż nie można mówić o prawie do obrony tam, gdzie nie ma już oskarżonego jako strony postępowania karnego²⁶, oraz że art. 42 ust. 2 Konstytucji zawiera całkiem przyzwoity standard w zakresie prawa do obrony w postępowaniu karnym wykonawczym²⁷. Z drugiej jednak strony należy mieć świadomość bogatego orzecznictwa Trybunału dotyczącego naruszeń przez państwa zarówno art. 6, jak i 8 Konwencji, także w zakresie korespondencji skazanego przebywającego w jednostce penitencjarnej z obrońcą.

Mimo dokonanej wrześniową nowelą uprzywilejowania korespondencji obrończej poprzez wyeliminowanie różnic w postępowaniu z nią a korespondencją, prowadzoną przez osoby pozbawione wolności, z organami ścigania, wymiaru sprawiedliwości oraz innymi organami państwowymi i samorządowymi, a także z Rzecznikiem Praw Obywatelskich, Rzecznikiem Praw Dziecka i organami powołanymi na podstawie ratyfikowanych przez Rzeczpospolitą Polską umów międzynarodowych dotyczących ochrony praw człowieka²⁸, ustawodawca postanowił poddać ją kontrowersyjnemu ograniczeniu, odsyłając do stosowania art. 73 § 3 i 4 k.p.k.²⁹ Zgodnie z wykładnią gramatyczną art. 8a § 2 *in fine* k.k.w.,

²⁵ M.A. Nowicki, *Pozycja obrońcy w sprawach karnych w orzecznictwie organów Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, „Palestra” 1997, nr 3–4, s. 111.

²⁶ P. Wiliński, *Proces karny w świetle Konstytucji*, Warszawa 2011, s. 179.

²⁷ Z. Hołda, *Obrońca w postępowaniu wykonawczym (wybrane problemy)*, [w:] *Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności. Księga ku czci Profesora Stanisława Waltosia*, red. J. Czapska *et al.*, Warszawa 2000, s. 407.

²⁸ Art. 8a § 2 k.k.w.: „Korespondencja skazanego pozbawionego wolności z obrońcą lub pełnomocnikiem będącym adwokatem lub radcą prawnym nie podlega cenzurze, nadzorowi oraz zatrzymaniu i powinna być bezzwłocznie przekazywana do adresata [...]”.

²⁹ Zgodnie z brzmieniem art. 73 § 3 k.p.k. „Prokurator może również zastrzec kontrolę korespondencji podejrzanego z obrońcą. § 4. Zastrzeżenia, o których mowa w § 2 i 3, nie mogą być utrzymywane ani dokonane po upływie 14 dni od dnia tymczasowego aresztowania podejrzanego”.

który stanowi, iż: „Przepisy art. 73 § 3 i 4 oraz art. 225 § 3 Kodeksu postępowania karnego stosuje się”, oraz mając na uwadze redakcję art. 8 § 3 *in fine* k.k.w. sprzed nowelizacji: „Przepis art. 225 § 3 Kodeksu postępowania karnego stosuje się odpowiednio”, należy stwierdzić, że ustawodawca celowo nadał przedmiotowemu przepisowi takie brzmienie, nakazując stosować ograniczenia wynikające z k.p.k. bezpośrednio.

W świetle wyraźnego stanowiska przedstawicieli doktryny w materii zastrzeżenia przez prokuratora kontroli korespondencji wyłącznie do etapu przygotowawczego³⁰ zdziwienie budzi zatem decyzja ustawodawcy na temat objęcia tym ograniczeniem również stadium karnow wykonawczego. W tym miejscu pojawia się kolejna wątpliwość: czy na podstawie art. 73 § 3 k.p.k. prokurator będzie mógł również zastrzec kontrolę łączności telekomunikacyjnej między tymczasowo aresztowanym (odpowiednio także skazanym) a jego obrońcą. Część przedstawicieli doktryny uznaje, że ze względu na to, iż norma z art. 73 § 3 k.p.k. ma charakter wyjątku ograniczającego, reguła zawarta w § 1 nie powinna być interpretowana rozszerzająco³¹. Inni autorzy³² uznając, że definicja korespondencji *sensu largo* obejmuje także rozmowy telefoniczne, tym samym przyjmują, że § 3 zezwala także na ich kontrolę³³.

³⁰ M.in.: „ograniczenia w kontaktowaniu się aresztowanego z obrońcą wyraźnie odnoszą się do przygotowawczego stadium procesu, nie powinny mieć zatem miejsca w jego stadium sądowym” – T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego. Komentarze Zakamysza*, Kraków 2005, s. 254–255; „Przepis nie przewiduje zastrzeżenia kontroli korespondencji z obrońcą po wniesieniu aktu oskarżenia” — cyt. za: *Kodeks postępowania karnego*, t. I, pod red. P. Hofmańskiego, Warszawa 2007, s. 74.

³¹ M.in. G. Musialik, *Dopuszczalność stosowania podsłuchu w stosunku do osób zobowiązanych do zachowania tajemnicy zawodowej na gruncie kodeksu postępowania karnego*, „Palestra” 1998, nr 11–12, s. 94; C. Kulesza, *Obrońca w postępowaniu przygotowawczym (wybrane aspekty)*, [w:] *Współczesne problemy procesu karnego i jego efektywność. Księga pamiątkowa Profesora Andrzeja Bulsiewicza*, red. A. Marek, Toruń 2004, s. 206; M. Lipczyńska, *Kontrola rozmów telefonicznych jako środek uzyskiwania dowodu w procesie karnym*, „Problemy Kryminalistyki” 1966, nr 63 (XII), s. 623.

³² M.in. K.T. Boratyńska, *Podsłuch komputerowy — zagadnienia wybrane*, [w:] *Aktualne problemy prawa karnego i kryminalnego*, red. E. Pływaczewski, Białystok 2005; T. Taras, *O dopuszczalności i legalności podsłuchu telefonicznego*, „Annales UMCS. Sectio G”, Lublin 1960, s. 51.

³³ K.T. Boratyńska *et al.*, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2005, s. 172.

Niewątpliwie zezwolenie aresztowanemu na całkowicie swobodną korespondencję ze światem zewnętrznym nie może wchodzić w rachubę. Uniemożliwiałoby to albo przynajmniej utrudniło osiągnięcie celów, którym służyć miało tymczasowe aresztowanie³⁴. Jednakże można sobie postawić kolejne pytanie: jakim celem miałyby służyć czasowe ograniczenie korespondencji skazanego, odbywającego karę pozbawienia wolności, z obrońcą? Miałyby to sens tylko przy przyjęciu, że przedmiotowa regulacja dotyczy tymczasowo aresztowanego, wobec którego wykonywana jest kara pozbawienia wolności w innej sprawie (art. 223a k.k.w.).

Korzystanie z pomocy obrońcy wymaga zapewnienia takich warunków kontaktu oraz jego poufności, aby umożliwić swobodne i realne korzystanie z tej pomocy. Ograniczenie swobody kontaktów z obrońcą jest dopuszczalne tylko w wyjątkowych wypadkach ze względu na inne istotne wartości, ponadto tylko w ograniczonym, także czasowo, zakresie. Trybunał Konstytucyjny w wyroku z 17 lutego 2004 r. (SK 39/02)³⁵ zwrócił uwagę na wyjątkowy charakter art. 73 k.p.k., z którego wynika, że przewidziane w nim ograniczenie swobody kontaktów oskarżonego i jego obrońcy musi być przede wszystkim uzasadnione szczególnymi okolicznościami³⁶. Zastrzeżenie to powinno mieć charakter wyjątkowy, podyktowany rzeczywistą potrzebą zabezpieczenia interesów postępowania, np. gdy z okoliczności sprawy wynika, że kontakty te mają na celu: nakłanianie świadków do fałszywych zeznań lub ich zastraszenie, pomoc podejrzanemu w ucieczce z aresztu, zacieranie śladów lub dowodów przestępstwa albo też w inny sposób utrudnianie postępowania karnego³⁷. Choć zastrzeżenia te wymagają formy zarządzenia z uzasadnieniem, to są one niezaskarżalne — co w znaczącym stopniu utrudnia kontrolę ich prawidłowości³⁸.

³⁴ T. Grzegorzczak, *Obrońca w postępowaniu przygotowawczym*, Łódź 1988, s. 186–187.

³⁵ Wyrok TK z dnia 17 lutego 2004, SK 39/02.

³⁶ P. Wiliński, *op. cit.*, s. 205–206.

³⁷ K. Dudka, *Karnoprocesowe ograniczenia kontaktów oskarżonego tymczasowo aresztowanego z jego obrońcą*, „Annales UMCS. Sectio G. Ius” XLIII, Lublin 1996, s. 248.

³⁸ Przykładowo, art. 72 projektu k.p.k. z 1990 r. zakładał wprawdzie zaskarżalność postanowienia prokuratora do sądu, ale równocześnie stwarzał możliwość utrzymywania ograniczeń aż do ustalenia terminu końcowego zaznajomienia się z materiałami sprawy.

Rzeczona wyżej materia została poddana ponownej ocenie Trybunału Konstytucyjnego na skutek wniosku Rzecznika Praw Obywatelskich o zbadanie zgodności art. 73 § 2 i 3 k.p.k. z art. 42 ust. 2 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. W piśmie z dnia 18 lipca 2011 r., wniesionym do Trybunału, Rzecznik wskazał, iż wynikające ze wskazanych powyżej przepisów ograniczenia „w zakresie swobodnego kontaktu podejrzanego z obrońcą, jakkolwiek krótkotrwałe, stanowią niewątpliwą ingerencję w sferę konstytucyjnego prawa do obrony”. Ponadto okoliczność, że „jednostka nie posiada środka zaskarżenia decyzji procesowej wydawanej w omawianym zakresie przesądza o tym, że jakościowo inne są wymagania w stosunku do prawa i jego precyzji, regulującego treść konstytucyjnego prawa do obrony. To bowiem na ustawodawcy ciąży w tym wypadku w znacznie większym stopniu obowiązek wyznaczenia ostatecznych i dostatecznie wyraźnych konturów wprowadzanego w tym zakresie ograniczenia, nie może on wówczas poprzestać wyłącznie na odwołaniu się do zwrotów niedookreślonych”³⁹.

Trybunał Konstytucyjny wyrokiem z dnia 10 grudnia 2012 r. (sygn. akt: K 25/11) podzielił stanowisko Rzecznika Praw Obywatelskich, uznając, iż art. 73 § 3 k.p.k. przez to, że nie wskazuje przesłanek, których zaistnienie uprawniałoby prokuratora do zastrzeżenia kontroli korespondencji podejrzanego z obrońcą, jest niezgodny z art. 42 ust. 2 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Jednocześnie orzekł, iż przedmiotowy artykuł traci moc obowiązującą z upływem 12 miesięcy od dnia ogłoszenia wyroku w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. W uzasadnieniu wyroku przywołano częściową argumentację wyrażoną w sprawie o sygn. SK 39/02, w której uznano wynikające z art. 73 § 2 k.p.k. ograniczenie prawa do obrony (art. 42 ust. 2 Konstytucji) za konstytucyjnie usprawiedliwione (art. 31 ust. 3 Konstytucji) m.in. ze względu na to, że limitowane jest zwrotem językowym „w szczególnie uzasadnionych wypadkach”, jednocześnie podkreślając,

³⁹ Wniosek Rzecznika Praw Obywatelskich z dnia 18 lipca 2011 r. do Trybunału Konstytucyjnego o stwierdzenie niezgodności art. 73 § 2 i 3 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. — Kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 89, poz. 555 ze zm.) z art. 42 ust. 2 w zw. z art. 31 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej — sygnatura: RPO/662364/10/II/211RZ; źródło: www.sprawy-generalne.brpo.gov.pl/pdf/2010/11/662364/1579903.pdf, data pobrania: 08.09.2013 r.

że to ograniczenie „musi być uzasadnione ważnym interesem toczącego się postępowania, a suwerenna decyzja prokuratora oparta musi być na wiedzy o stanie prowadzonego postępowania i powinna służyć realizacji celów postępowania karnego, o których mowa w art. 2 § 1 k.p.k.”. Tym samym dodatkowa przesłanka limitująca, zawarta w art. 73 § 2 k.p.k., wyrażająca się zwrotem językowym „w szczególnie uzasadnionym wypadku” jest zatem kontrolowalna przez pryzmat zasady prawidłowej legislacji, gwarantowanej przez art. 2 Konstytucji.

Wskazane natomiast w art. 73 § 3 k.p.k. ograniczenie prawa do obrony, jako nielimitowane żadną klauzulą, może wykraczać poza sytuacje, w których konstytucyjnie i konwencyjnie dopuszczalne jest skorzystanie przez prokuratora z uprawnienia, o którym mowa w art. 73 § 2 k.p.k. Ponadto wobec braku środka zaskarżenia na zarządzenie prokuratora, wydane na podstawie art. 73 § 3 k.p.k., praktyka stosowania tego uregulowania jest w istocie nieweryfikowalna. Zauważyć przy tym należy, że Trybunał Konstytucyjny w przywołanym uzasadnieniu wprost odnosi się do orzecznictwa Trybunału w Strasburgu, wskazując, że limitacja nieskrępowanego porozumiewania się przez oskarżonego tymczasowo aresztowanego z obrońcą drogą korespondencyjną co do zasady, zwłaszcza na wczesnym etapie postępowania, jest konwencyjnie dopuszczalna, a zgodność takiej limitacji z gwarancjami konwencyjnymi każdorazowo oceniana jest *ad casum*. To z kolei przemawia za dopuszczalnością posłużenia się przez ustawodawcę w odniesieniu do ograniczenia statuowanego przez badany przepis zwrotem niedookreślonym.

Tym samym, zgodnie z rzeczonym uzasadnieniem, stwierdzona przez Trybunał Konstytucyjny niezgodność przedmiotowego przepisu będzie wymagać interwencji ustawodawcy w postaci dodania do art. 73 § 3 k.p.k. przesłanki limitującej korzystanie przez prokuratora z możliwości ograniczania prawa do obrony, gwarantowanego co do zasady przez art. 73 § 1 k.p.k., co przy uwzględnieniu judykatu w sprawie SK 39/02 sprowadzałoby się tylko do przeniesienia na grunt art. 73 § 3 k.p.k. zwrotu językowego „w szczególnie uzasadnionym wypadku”. Taki stan rzeczy spowodowałby, iż niedookreślony zwrot językowy byłby konstytucyjnie weryfikowalny przez pryzmat gwarancji konstytucyjnej statuującej nakaz prawidłowej legislacji, wyprowadzonej w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego z art. 2 Konstytucji (zasada demokratycznego państwa prawnego urzeczy-

wistniającego zasady sprawiedliwości społecznej)). Uzasadniając odroczenie utraty mocy obowiązującej rzeczonoego przepisu, wyraźnie wskazano, iż utrata mocy obowiązującej z dniem ogłoszenia wyroku Trybunału w Dzienniku Ustaw — w świetle brzmienia art. 8a § 2 k.k.w — doprowadziłaby do sytuacji, w której niedopuszczalna byłaby jakkolwiek kontrola korespondencji oskarżonego tymczasowo aresztowanego z jego obrońcą, a odesłanie do odpowiedniego stosowania art. 73 § 3 k.p.k., zawarte w art. 8a § 2 k.k.w., *in fine* stałoby się normą pustą.

K. Dąbkiewicz, analizując treść przepisu art. 8a § 2 k.k.w., uznał, iż z jego brzmienia nie wynika jednoznacznie, jaki organ miałby podejmować decyzję w tym przedmiocie⁴⁰. Należy jednak zauważyć, iż skoro ustawodawca zakłada bezpośrednie stosowanie wskazanych w rzeczonym artykule przepisów k.p.k., to przyjęcie, iż właściwym podmiotem w kwestii wydania omawianej decyzji jest prokurator, stanowi logiczne następstwo zastosowania przez ustawodawcę takiej konstrukcji prawnej. W tej sytuacji należałoby definiować prokuratora nakładającego na skazanego przedmiotowe ograniczenia na podstawie art. 73 k.p.k. — przez pryzmat „innego organu uprawnionego przez ustawę do wykonywania orzeczeń” (art. 2 pkt 10 k.k.w.)⁴¹. Pozwoli to na zaskarżanie prokuratorskiej decyzji w trybie art. 7 § 1 k.k.w. W przeciwnym razie decyzja ta w świetle przepisów postępowania karnego pozostanie *de facto* niezaskarżalna.

W wypadku przyjęcia odmiennej od powyższej interpretacji należałoby się zastanowić, który organ, jeśli nie prokurator, miałby zarządzać kontrolę korespondencji osadzonego. Wydaje się, że w takiej sytuacji najprostszym rozwiązaniem byłoby scedowanie tego zadania albo na sąd, albo na dyrektora zakładu karnego, który jako organ postępowania wykonawczego, znajdujący się niejako „najbliżej” skaza-

⁴⁰ K. Dąbkiewicz, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 71.

⁴¹ W doktrynie przyjęło się, że w świetle art. 21 k.k.w. prokurator nie pełni funkcji organu postępowania wykonawczego, a jedynie jego strony. Tak m.in.: K. Dąbkiewicz, *op. cit.*, 71, także: W. Dadak, *Kontrydiktoryjność postępowania wykonawczego przed sądem*, [w:] *Zasady procesu karnego...*, s. 421. Warto jednak zauważyć, że zastrzeżenie to ograniczone jest tylko do postępowania przed sądem. W pozostałych wypadkach nie stoi to na przeszkodzie przypisania prokuratorowi statusu organu postępowania wykonawczego na podstawie art. 2 pkt 10 k.k.w. Tak: T. Kalisz, *Sędziowski nadzór penitencjarny*, Wrocław 2010, s. 306.

nego, mógłby bez zbędnej zwłoki ocenić, czy zachodzą wyjątkowe okoliczności uzasadniające nałożenie na korespondencję skazanego tak surowego ograniczenia.

IV. Korespondencja z organami władzy publicznej, sądowniczej, ustawodawczej, organami ścigania oraz międzynarodowymi organami ochrony praw człowieka

Do wejścia w życie wrześniowej nowelizacji k.k.w. korespondencja skazanego z organami ścigania, wymiaru sprawiedliwości, organami samorządu terytorialnego, Rzecznikiem Praw Obywatelskich, Rzecznikiem Praw Dziecka oraz organami powołanymi na podstawie ratyfikowanych przez RP umów międzynarodowych, dotyczących praw człowieka, nie była cenzurowana, jednakże podlegała nadzorowi. Zgodnie z nowymi rozwiązaniami na funkcjonariuszach Służby Więziennej nie spoczywa już obowiązek skrupulatnego sprawdzania zawartości przesyłek, korespondencja osadzonych od dnia 1 stycznia 2012 r. nie podlega bowiem także nadzorowi i powinna być bezzwłocznie przekazywana adresatom (zob. art. 8a § 3 k.k.w.). Jednocześnie uzupełnienie regulacji kodeksowej o art. 8a § 3 implikowało modyfikację praw skazanego w zakresie korespondencji. Do katalogu organów, z którymi skazany mógł dotychczas korespondować bez obawy o cenzurę (organa ścigania, wymiaru sprawiedliwości i inne organa państwowe, organa samorządu terytorialnego, RPO, RPD), dodano mianowicie organa powołane na podstawie ratyfikowanych przez Rzeczpospolitą Polską umów międzynarodowych, dotyczących ochrony praw człowieka (zob. art. 102 pkt 11 k.k.w.). Tym samym od dnia 1 stycznia 2012 r. korespondencja z powyższymi podmiotami nie podlega żadnej formie kontroli korespondencji i jest przekazywana bezpośrednio adresatowi.

Odnośnie do kontroli korespondencji tymczasowo aresztowanego nie sposób pominąć nowej redakcji art. 217b k.k.w. — którego § 2 *in fine* budził sporo zastrzeżeń, zgłaszanych w szczególności przez Rzecznika Praw Obywatelskich. Przepis ten wymagał, aby korespondencja tymczasowo aresztowanego z podmiotami wymienionymi w tym przepisie była przesyłana za pośrednictwem organu, do którego dyspozycji aresz-

towny pozostawał. Rzecznik w wystąpieniu o charakterze generalnym, skierowanym do Ministra Sprawiedliwości — Prokuratora Generalnego z 17 sierpnia 2004 r. w sprawie postępowania z korespondencją tymczasowo aresztowanych, wniósł o podjęcie przez Ministerstwo Sprawiedliwości inicjatywy ustawodawczej w celu zmiany tego unormowania. Z treści wystąpienia Rzecznika wynikało również, że przepisy art. 217a i 217b k.k.w. są w praktyce nadużywane. Stwierdził on tam bowiem, że „we wnioskach kierowanych do Rzecznika Praw Obywatelskich tymczasowo aresztowani podnoszą niejednokrotnie zarzuty dotyczące czynności podejmowanych przez organ, do którego dyspozycji pozostają. Niestety najczęściej z ich treścią pierwszy zapoznaje się podmiot, do którego działalności odnosi się korespondencja. Ponadto wydłużony czas oczekiwania na korespondencję (od 2 do 5 tygodni) ogranicza pracownikom biura RPO możliwość szybkiego zbadania skarg [...]”⁴². Od 13 stycznia 2012 r. taka korespondencja nie tylko nie podlega cenzurze, ale także jakimukolwiek nadzorowi oraz zatrzymaniu. Administracja jednostki, w której osadzony przebywa, niezwłocznie przesyła ją do adresata bez jakiegokolwiek oznakowania⁴³.

V. Uwagi końcowe

Uwzględnianie przez państwa decyzji Trybunału w drodze zmiany i dostosowywania norm wewnętrznych do standardów prawa międzynarodowego jest wyrazem zrozumienia, jak ważne dla rozwoju demokra-

⁴² Informacja Rzecznika Praw Obywatelskich za rok 2004, Warszawa 2004, nr 7–9, s. 32–33, [w:] S. Lelental, *op. cit.*, s. 887.

⁴³ § 313 ust. 3 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 lutego 2007 r. *Regulamin urzędowania sądów powszechnych* (Dz.U. 2007, Nr 38, poz. 249 z późn. zm.). Natomiast § 200 ust. 6 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 marca 2010 r. *Regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury* (Dz.U. 2010, Nr 49, poz. 296 z późn. zm.) stanowi, iż korespondencję tymczasowo aresztowanych z organami powołanymi na podstawie ratyfikowanych przez Rzeczpospolitą Polskę umów międzynarodowych, dotyczących ochrony praw człowieka, Rzecznikiem Praw Obywatelskich, organami państwowymi i samorządowymi, obrońcą lub pełnomocnikiem będącym adwokatem lub radcą prawnym przesyła się niezwłocznie do adresata bez jej cenzurowania, umieszczając na kopercie adnotację „Bez cenzury”, opatrzoną datą i podpisem.

tycznych państw jest przestrzeganie praw człowieka⁴⁴. Osadzony musi mieć prawo obrony przed ograniczaniem swojej sfery uprawnień lub przed odmową jej rozszerzenia, jeśli decyzje w tym względzie uważa za krzywdzące. Jego obrońca natomiast powinien w tym zakresie stać na straży przestrzegania przepisów prawa karnego wykonawczego⁴⁵. Ograniczenia w sferze praw osadzonego wymagają przede wszystkim podstawy prawnej, która winna być jasna i niepodlegająca wątpliwościom interpretacyjnym. Niestety, wątpliwości takie pojawiają się po lekturze dodanej nowelą wrześniową art. 8a § 2 k.k.w. Legitymizację ingerencji w prawo do obrony należy każdorazowo rozpatrywać przez pryzmat indywidualnego wypadku i towarzyszących mu okoliczności, które przez wzgląd na cele i prawidłowość prowadzonego postępowania posiadałyby przymiot pierwszorzędności. W kontekście powyższych zastrzeżeń należy przyznać, iż obecne rozwiązanie nie stanowi na tyle drastycznego ograniczenia, ażeby można było mówić o pogwałceniu prawa do obrony zarówno tymczasowo aresztowanego, jak i tymczasowo aresztowanego, wobec którego wykonywana jest kara pozbawienia wolności w innej sprawie, oczywiście o tyle, o ile znajduje ono uzasadnienie w świetle stanu zaawansowania sprawy czy też potrzebie zabezpieczenia wyjaśnień podejrzanego tymczasowo aresztowanego, a więc w tzw. ważnym interesie śledztwa lub dochodzenia⁴⁶. Prokuratorskie zastrzeżenie kontroli korespondencji może obejmować jedynie okres 14 dni od dnia tymczasowego aresztowania podejrzanego, co jest uregulowaniem satysfakcjonującym w świetle nadrzędnych celów tymczasowego aresztowania i postępowania przygotowawczego⁴⁷.

Jednakże o ile jest to zrozumiałe w świetle celów i doniosłości postępowania przygotowawczego, o tyle względem celów karbowykonawczych wydaje się ingerencją nadmierną i godzącą zarówno w zasadę

⁴⁴ K. Dudka, *Kontrola korespondencji i podsłuch w polskim procesie karnym*, Lublin 1998, s. 129.

⁴⁵ B. Koch, J. Śliwowski, *Obrona w kodeksie karnym wykonawczym*, „Palestra” 1969, wkładka do nr 12, s. 3.

⁴⁶ T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego oraz ustawa o świadku koronnym. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 245.

⁴⁷ Odmienne stanowisko zajął RPO we wniosku z dnia 18 lipca 2011 r., skierowanym do Trybunału Konstytucyjnego, o stwierdzenie niezgodności art. 73 § 2 i 3 k.p.k. z art. 42 ust. 2 w zw. z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP.

proporcjonalności, jak i efektywności obrony. I. Nowikowski uważa, że pełny walor dla obrony oskarżonego będzie miał wyłącznie wolny od kontroli kontakt z obrońcą. Jedynie w tych warunkach adwokat będzie mógł ustalać z klientem program obrony. Jeżeli bowiem obawa przed możliwością zatarcia śladów przestępstwa może uzasadniać kontrolę korespondencji w fazie postępowania przygotowawczego, to trudno zrozumieć motywów ustawodawcy, które uzasadniałyby tego rodzaju rygoryzm po zaznajomieniu podejrzanego i jego obrońcy z materiałami postępowania i skierowania sprawy do stadium jurysdykcyjnego, kiedy możliwość bezpośredniego porozumiewania się jest już niczym nie ograniczona⁴⁸.

Reasumując powyższe uwagi, można stwierdzić, że rozwiązanie przyjęte w obecnej wersji k.k.w. zdecydowanie odbiega na korzyść od dotychczasowej regulacji prawnej. Należy jednak mieć na uwadze, że zgodnie z wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego z dnia 10 grudnia 2012 r. ustawodawca zobowiązany jest do dokonania stosownej nowelizacji art. 73 § 3 k.p.k., co w znacznym stopniu wyeliminuje nieprawidłowości w postępowaniu z korespondencją osadzonych, a tym samym uczyni zadość zarówno strasburskiej linii orzeczniczej, jak i propozycjom rozstrzygnięć sygnalizowanych przez niektórych autorów na długo przed dokonaną nowelizacją⁴⁹. Wydaje się także, iż można rozważyć przyjęcie *de lege ferenda* postulatu uzupełnienia przepisu art. 8a § 2 k.k.w. poprzez wprowadzenie zarówno możliwości zaskarżenia zarządzenia prokuratora w tym zakresie do sądu, jak również określenie terminu rozpoznania środka zaskarżenia. Sprzyjałoby to zarówno urealnieniu powyższego uprawnienia oraz zapobiegałoby zbędnemu przedłużaniu postępowania.

⁴⁸ I. Nowikowski, *Prawo tymczasowo aresztowanego do korespondencji z obrońcą*, „Palestra” 1980, nr 6, Warszawa, s. 70–71. Należy odnotować także odmienne stanowisko K. Dudki, która twierdzi, że wyłączenie spod kontroli organu procesowego korespondencji wymienianej z obrońcą stworzy wyraźną lukę i uczyni bezprzedmiotowym zastrzeżenie prokuratora co do obecności jego samego lub osoby trzeciej w czasie porozumiewania się oskarżonego z adwokatem, a to ze względu na okoliczność, że informacje nieujawnione w toku osobistego kontaktu z obrońcą (właśnie z powodu obecności osoby trzeciej) mogą być bez przeszkód wysłane za pomocą listu. Por. K. Dudka, *Kontrola korespondencji i podsłuch...*, s. 143–144.

⁴⁹ M.in.: G. Lewocki, *Wyroki Europejskiego Trybunału Praw Człowieka a cenzura korespondencji*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2008, nr 60, s. 19–27 czy też J. de Michelis, *op. cit.*, s. 203–227.

Są to bowiem kwestie z punktu widzenia osadzonych i ich obrońców niezwykle istotne i wydaje się, że dobrze by się stało, gdyby zostały w toku kolejnych zmian k.k.w. jednoznacznie wyjaśnione.

European Court of Human Rights case law and the right to correspondence of prisoners and detainees

Summary

The article focuses on the exercise of the right to correspondence by persons held in penitentiaries. The author's analysis of the latest changes in this respect not only is based on the national regulations but is also performed in terms of their compliance with the standards of the European Convention on Human Rights and the case law of the European Court of Human Rights. A particular emphasis is put on the admissible restrictions in prisoners' or detainees' correspondence with their lawyers, public authorities, court authorities, legislators, law enforcement agencies and international organisations for the protection of human rights.

Keywords: correspondence, censorship, detention, surveillance, detainee, European Court of Human Rights case law, European Convention on Human Rights.